

Summary

This article is dedicated to illumination of perennial problems of criminal character of ecological crime. In the article we have propounded a classification of ecological crimes, we investigate its criminal character, also an object of criminal encroachment is analyzed, method with which the crime was committed, the venue of the crime and the identity of the criminal.

Key words: criminal characteristic, ecological crimes, object of criminal encroachment, method with which the crime was committed, the venue of the crime, the identity of the criminal.

Отримано 21.04.2010

Т. В. ВОЛОЩУК

Тарас Васильович Волощук, начальник юридичного відділу Державного вищого навчального закладу «Українська академія бізнесу та підприємництва»

ВИМОГИ ДО ОБ'ЄКТІВ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ПОРТРЕТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

З метою встановлення особи невідомих злочинців, невпізнаних трупів, свідків, підозрюваних, громадян, що зникли безвісти, фактів належності документів, які посвідчують особу, та інших фактичних обставин, що мають значення для розслідування кримінальної справи, призначають криміналістичне портретне дослідження. Предметом такого дослідження є розпізнання (діагностика) і встановлення тотожності особи за ознаками зовнішності.

Кількість випадків призначення портретної експертизи з кожним роком збільшується. Якщо впродовж декількох попередніх років в Україні її призначали лише в одиничних випадках (питання, що можна було вирішити за допомогою проведення портретної експертизи, встановлювали шляхом проведення допиту свідків, техніко-криміналістичним дослідженням документів, тощо). Така «заміна» портретної експертизи пояснюється труднощістю її проведення, наявністю суб'єктивізму при оцінці результатів дослідження та формулюванні висновків. То за останні роки портретна експертиза призначається все частіше. Це зумовлено широким застосуванням апаратури спостереження та фіксації зображення (у відділеннях банків, банкоматах, вхідних дверях житлових будинків, пристроях спостереження за дорожнім рухом).

Головним питанням, що ставиться на вирішення портретної експертизи, є: «Чи зображена на певному знімку конкретна особа (чи одна й та ж особа зображена на представлених на дослідження об'єктах)?».

Надати відповідь на поставлене питання неможливо без позитивного висновку експерта, що надані на дослідження зображення придатні для ідентифікації. Саме тому питання якості матеріалів, що надаються на експертне дослідження, набуває важливого значення.

Питання вимог до об'єктів криміналістичного портретного дослідження знаходило своє відображення у працях криміналістів лише висвітленні послідовності проведення попередньої стадії портретної експертизи. Окремо криміналістами воно не досліджувалось. Крім того, з моменту здійснення фахівцями досліджень відбулись суттєві зміни технічного стану засобів фіксації зображення. Дослідження автора базувалось на здобутках таких вчених як І. В. Борисенко, Ю. П. Дубягін, А. М. Зінін, С. О. Когут, І. В. Мартиненко, Р. П. Марчук, О. М. Могильников, В. А. Снетков, В. Ю. Шепітько та ін.

Визначити коло вимог до об'єктів криміналістичного портретного дослідження – було основною метою при написанні даної статті.

Успіх криміналістичного дослідження залежить від ретельності підготовки та якості направлених матеріалів.

Матеріали, що направляються на криміналістичне дослідження, повинні відповідати таким вимогам як достовірність, відповідність, повнота та доброякісність¹. Зазначені принципи повною мірою стосуються й об'єктів портретного дослідження.

Достовірність матеріалів забезпечується виконанням процесуальних правил вилучення та оформлення фотопортретів та інших об'єктів, які направляються на криміналістичну портретну експертизу. Під достовірними розуміють матеріали, вилучені та направлені на експертизу з дотриманням всіх процесуальних норм і правил, що виключають їх підміну, фальсифікацію, плутанину в назві чи відношенні до справи. Для цього фотокартки на зворотній стороні підписуються, напис засвідчується слідчим чи оперативним працівником і печаткою органу, що проводить розслідування. Череп та інші речові докази (плівки, зліпки, предмети одягу і т.д.) упаковуються у ящику, який опечатується і на який наносяться засвідчуючі надписи.

Згідно вимог *відповідності* матеріалів, зображення, що будуть порівнюватися, повинні бути однаковими. Бажано, щоб обличчя на знімках були сфотографовані за однакових умов (поза, освітлення, мімічний стан). Значний віковий розрив сфотографованих осіб буде перешкоджати успішному ідентифікаційному

дослідженню. Адже важко, а іноді неможливо зробити достовірний висновок, якщо, наприклад, на одному із порівнюваних знімків особа зображена в профіль, а на другому – в фас; на одному – в дитячому віці, а на іншому – в дорослому; на одному – посміхається, а на іншому – похмура і т. д. Як бачимо, для належної відповідності знімків потрібно дотримуватись низки вимог. Саме тому для виготовлення об'єктів, що будуть направлені на дослідження, слід, за можливості, запрошувати спеціаліста. Найбільш придатними для експертного криміналістичного дослідження знімків є сигналетичні фотографії, де особи, що підлягають порівнянню, сфотографовані за однакових умов із додержанням криміналістичних рекомендацій².

При призначенні криміналістичної портретної експертизи бажано, щоб в якості зразків для порівняння були підібрані знімки, що відносяться до різних вікових періодів життя безвісно зниклої особи.

Якщо потрібно встановити особу померлого за його черепом, то прижиттєві знімки безвісти зниклої людини повинні бути найбільш пізніми, близькими по часу до моменту зникнення особи, бажано, щоб на знімках було зображено обличчя в різних положеннях (анфас, профіль, три чверті та ін.), що надає різностороннє уявлення про зовнішні ознаки людини.

При направленні на експертизу рентгенівських знімків необхідно мати на увазі, що вони дозволяють зафіксувати досить повно лише контури об'єкта. Тому особливо важко підібрати фотознімки, що підлягають порівнянню, із зображенням обличчя людини в такому самому положенні, як і на рентгенівському знімку.

Матеріали, що направляються на експертне дослідження, повинні бути за можливості *повними*, різносторонніми і відображали весь об'єм ознак зовнішності досліджуваної особи. Саме тому потрібно зібрати найбільшу кількість знімків особи, навіть якщо вони виявляться однаковими, оскільки в залежності від різних умов зйомки, технічної якості знімка ознаки людини на фотознімках можуть мати різне відображення. Повне уявлення про зовнішність людини дає кінозйомка, що відображає її у рухомому стані, в такому разі ознаки відображаються під різними кутами.

У постанові про призначення експертизи, крім звичайних відомостей, зазначаються біографічні дані зображеної на знімках особи та всі інші дані, що можуть мати значення для експерта: наявність близнюків, зовнішня подібність із близькими родичами та ін. Крім того, необхідно правильно сформулювати питання експерту. У залежності від завдань, що ставляться на вирішення експертизи, ці питання можуть бути приблизно такими: «Чи не зображена на наданому для дослідження фотознімку певна особа?», «Чи не зображена на двох (і більше) наданих для дослідження фотознімках одна й та ж особа?» тощо.

Для проведення ідентифікаційної експертизи прижиттєвих фотозображень людини та черепа трупа необхідно представити на експертизу протокол огляду місця події, акт судово-медичного дослідження скелету трупа, а також повідомити дані про безвісно зниклу особу: стать, вік, національність, дата зникнення, факти звернення до стоматолога (у цих випадках необхідно вилучати амбулаторну карту), наявність травматичних ушкоджень, патології розвитку, захворювання, що могли відобразитися на черепі.

При направленні на дослідження черепа слід ретельно оглянути наявність зубів та кісток. Якщо вони відсутні, – провести огляд місця знаходження кісткових останків, за необхідності просіяти землю в місцях найбільш ймовірного їх знаходження. Знімки, що надаються на дослідження разом із черепом, повинні відображати ознаки обличчя в різних положеннях голови. Це надасть можливість використати при порівнянні велику кількість ознак обличчя, обумовлених будовою черепа. Якщо в якості ідентифікуючих образів виступають посмертні маски, то необхідно, щоб вони повно і виразно виражали зовнішні ознаки деталей зовнішності.

Надані на дослідження матеріали повинні бути *доброякісними*. Найбільш придатними для дослідження є чіткі, середні за контрастом, з бездоганим відображенням всіх деталей обличчя фотознімки³. Ретуш знімка, вуаль, забруднення, тріщини, потертості різко знижують якість знімків і в ряді випадків можуть зумовлювати відмову експерта їх досліджувати. У процесі упаковки знімки не можна перегинати, проколювати і т. п. Краще за все надавати на дослідження оригінали зображень, оскільки репродукції, особливо поліграфічні, як правило, значно поступаються перед оригіналом. Фоторепродукції, як правило, значно гірше передають риси зовнішності. Робота експерта з такими матеріалами призведе до додаткової втрати ознак елементів зовнішності, оскільки з цих репродукцій необхідно виготовити фотознімки для вирішення експертного завдання.

Ідентифікаційна експертиза можлива, якщо зображення обличчя отримано об'єктивними засобами фіксації, заснованими на законах геометричної оптики. Кожна копія повинна відповідати оригіналу і бути йому ізоморфною, тобто будь-який об'єкт системи можна розглядати як модель і розглядати на ньому всі ознаки. Таким чином геометричні побудови, що застосовані при проведенні експертизи, можуть відрізнятися лише розміром, але не ознаками, які є основою для побудови. Тому при збільшенні фотозображення взаємозв'язок та співвідношення між ознаками не змінюються⁴.

Об'єктами ідентифікаційної експертизи не можуть бути портрети – витвори мистецтва та малюнки, виготовлені художниками, суб'єктивні портрети, створені зі слів очевидців, скульптурні та графічні портрети, виготовлені при реконструкції зовнішності за черепом. Разом з тим, такі об'єкти іноді можуть бути використані при проведенні неідентифікаційних досліджень.

Так за збереженням черепом методом пластичної реконструкції встановлюють прижиттєвий зовнішній вигляд людини, якій належить череп. Методики М. М. Герасимова (1955), А. А. Джагоряна (1977), Ю. П. Дубягіна (1985) дозволяють достатньо точно відтворити зовнішність людини за черепом⁵. М. М. Герасимов, наприклад, зміг відновити зовнішність історичних постатей (Івана Грозного, Тамерлана та ін.)⁶. Такі скульп-

турні портрети нерідко використовуються в слідчій практиці. Однак, вони залишаються суб'єктивним виразом художника, для них характерний суб'єктивізм сприйняття та фіксації ознак зовнішності. Криміналістична експертна ідентифікація за суб'єктивними відображеннями неможлива через відсутність методів аналізу уявних образів зовнішності людини. Тому дані об'єкти можуть бути використані лише як джерело відносно достовірної інформації, що застосовується з метою розшуку людини.

Однак, деякі експерти все-таки проводять ідентифікаційні експертизи використовуючи скульптурні портрети, особливо для пошуку безвісти зниклої людини⁷. Для цього на криміналістичну портретну експертизу направляють прижиттєвий знімок безвісти зниклої людини та фотознімок скульптурного об'єкта, виготовленого спеціалістом.

При наданні на дослідження кісток черепа слід уникати механічного ушкодження їх поверхні. Очищення та підготовку черепа для дослідження слід доручати судовим медикам.

У разі виникнення ускладнень при відборі зразків оперативний працівник або слідчий можуть звернутися за консультацією до спеціаліста.

Варто наголосити, що у всіх випадках, коли призначення експертизи неможливе або недоцільне, але потрібно здійснити дослідження спеціалістом, необхідно дотримуватись правил, встановлених для підготовки матеріалів для проведення експертизи. При цьому бажано, щоб у супровідних документах об'єкти та відомості про них були вказані у тому ж обсязі, що й при призначенні експертизи.

Підсумовуючи все зазначене вище, можна зробити висновок, що для успішного проведення портретної експертизи об'єкти повинні відповідати наступним основним вимогам:

– для ототожнення краще надавати оригінали фотографій. У випадку відсутності оригіналів досліджуватись можуть копії, але їх якість повинна забезпечувати відображення ознак зовнішності порівнюваних осіб;

– на дослідження слід направляти як найбільшу кількість знімків порівнюваної особи, навіть якщо вони виявляться однаковими;

– порівнювані особи повинні бути, за можливості, одного віку. Якщо порівнювані особи значно відрізняються за віком, необхідно надати на дослідження фотографії цих осіб, зроблені в різні вікові періоди;

– фотознімки повинні бути якісними, середніми за контрастом, без ретуші;

– якщо є негативи, їх бажано надати експерту для вибору оптимального кадру;

– порівнювані особи повинні бути сфотографовані в однаковому чи близьких ракурсах;

– для оцінки виявлених ознак зовнішності експерту надати інформацію «біографічного» характеру (навітьність (відсутність) братів (сестер), близнюків у порівнюваних осіб, перенесені захворювання, травми, операції).

¹ Ідентифікація людини за ознаками зовнішності: Наук.-практ. посіб. / Шепітько В. Ю., Борисенко І. В., Когут С. О., Могильников О. М. – Х. : Гриф, 2003. – С. 9.

² Зинин А. М. Руководство по портретной экспертизе: учеб. пособие / А. М. Зинин. – М.: Эксмо, 2006. – С. 41.

³ Марчук Р. П. Ідентифікація особи за ознаками зовнішності / Марчук Р. П. // Криміналістична техніка: навч. посіб. / За ред. А. В. Кофанова. – К. : Кий, 2009. – С. 283.

⁴ Портретная экспертиза [Электронный ресурс] // Российский федеральный центр судебной экспертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации. – Режим доступа: <http://www.sudexpert.ru/content/possib/portrait.php>.

⁵ Дубягин Ю. П. Криміналістичне отождествление человека в обычных условиях расследования и чрезвычайных ситуаций: автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра юрид. наук: специальность 12.00.09 «Уголовный процесс; Криміналістика; Оперативно-розыскная деятельность / Дубягин Юрий Петрович. – М., 2002. – С. 11.

⁶ Герасимов М. М. Восстановление лица по черепу: Современный и ископаемый человек / М. М. Герасимов; [отв. ред. Я. Я. Рогинский, А. Я. Брюсов]. – М.: Изд-во АН СССР, 1955. – С. 326-327.

⁷ Снетков В. А. Портретная идентификация личности в оперативно-розыскной и следственной работе / В. А. Снетков. – М.: [б. и.], 1968. – 98 с.; Снетков В. А. Портретная криміналістическая экспертиза по фотокарточкам / В. А. Снетков. – М.: [б. и.], 1971. – С. 12.

Резюме

У статті розглянуто такі вимоги до об'єктів криміналістичного портретного дослідження як достовірність, відповідність, повнота та доброякісність. Встановлено особливості вимог, що пред'являються до різного роду матеріалів, які направляються на портретні експертизу та дослідження.

Ключові слова: криміналістичне дослідження, портретна експертиза, призначення експертизи, об'єкти дослідження, вимоги до об'єктів.

Резюме

В статье рассмотрены такие требования к объектам криминалистического портретного исследования как достоверность, соответствие, полнота и доброкачественность. Установлены особенности требований, предъявляемых к разному роду материалов, которые направляются на портретные экспертизы и исследования.

Ключевые слова: криміналістическое исследование, портретная экспертиза, назначение экспертизы, объекты исследования, требования к объектам.

Summary

The article examines such requirements to the objects of criminal portrait research as trustworthiness, accordance, completeness and high quality. The peculiarities of requirements that are claimed to different kinds of materials which are sent to the portrait expertise and research are established.

Key words: criminal investigation, portrait expertise, setting of expertise, objects of investigation, requirements to the objects.

Ю. Б. ПАСТЕРНАК

Юрій Богданович Пастернак, аспірант Національної академії прокуратури України

ПРОБЛЕМИ УЧАСТІ СТОРОНИ ЗАХИСТУ У КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ

Сьогодні вітчизняна система кримінальної юстиції намагається віднайти найбільш оптимальну модель реалізації принципу змагальності, одним із елементів якого являється процесуальна рівноправність сторін. Відповідно на даному етапі реформування кримінального судочинства вирішення проблем оптимізації діяльності сторін у кримінально-процесуальному доказуванні займає одне з найвизначніших місць.

Питання участі суб'єктів захисту у процесі доказування як напрямок наукових пошуків є порівняно молодим у порівнянні із проблемами функціонування органів кримінального переслідування, яким традиційно приділяється більша увага. У той же час, не можна не відмітити тих вчених, роботи яких стали теоретичною базою нашої статті. Проблематики діяльності захисту торкалися дослідження дореволюційних вчених Л. Е. Владімірова, І. Я. Фойницького, В. П. Даневського. Вагомий внесок у цьому напрямку зробили Ю. І. Стецовський, Ю. М. Грошевой, М. М. Михеєнко, В. Т. Маляренко, Т. В. Варфоломєєва, О. Д. Святоцький, Н. М. Кіпніс, Н. В. Сибільова. З останніх слід відмітити роботи В. О. Попелюшка, П. М. Маланчука, А. М. Титова, Р. А. Чайки, С. О. Ковальчука, Н. М. Обрізан.

Визначаючи межі наших наукових пошуків потрібно відмітити, що незважаючи на наявні дослідження, проблеми участі суб'єктів захисту у кримінально-процесуальному доказуванні не отримали свого однозначного вирішення. Відповідно метою нашої роботи буде окреслення теоретично і практично обґрунтованих меж активності сторони захисту в доказуванні по кримінальних справах.

Слід погодитися, що потреба в перегляді методологічних та методичних аспектів доказування значною мірою зумовлена сучасною редакцією принципу змагальності сторін¹. О. В. Смирнов змагальний тип кримінального процесу характеризує наступними ознаками: 1) наявністю двох протилежних сторін; 2) процесуальною рівноправністю або рівністю сторін; 3) наявністю незалежного від сторін суду². Всі ці елементи знаходяться у взаємозв'язку і мають безпосереднє практичне значення для реалізації кримінально-процесуального доказування захисту. У той же час слід визнати, що наявність двох сторін, по великому рахунку, ще не означає безумовної ефективності їх доказування. Для останньої найбільшу вагу має другий елемент змагальності, який фактично є критерієм методологічної обґрунтованості для процедур доказування захисту. Водночас у літературі справедливо відмічено, що рівності сторін приділяється значно менше уваги (якщо взагалі про неї згадується у відповідних дослідженнях)³. Один термін «рівність», на жаль, не відображає всього змісту даної категорії на практиці. Етимологічно він трактується як «однаковість». Водночас про ніяку однаковість прав сторін мову вести не доводиться. Більше того слід погодитися, що було б неправильно вимагати, щоб права захисника, органів дізнання і досудового слідства були у всьому однаковими⁴. Складність вирішення цього питання зумовлюється тим, що права сторін можуть бути зрівняні тільки формально, що й відображено у відповідних статтях кримінально-процесуального закону, в яких містяться норми з переліками прав заінтересованих у вирішенні справи суб'єктів⁵. Більшість вчених все-таки притримуються думки, що рівність потрібно розуміти як баланс між можливостями сторін відстоювати власні інтереси. Очевидно, що зробити це іншим шляхом окрім доказування в кримінальному процесі, неможливо. Проте і у способах реалізації своїх доказових можливостей ідентичності також немає.

У літературі неодноразово відмічено, що однією з головних гарантій захисту в цьому плані є сукупність так званих його переваг – *favor defensionis*⁶. Не вдаючись до ґрунтовного аналізу всіх елементів переваг захисту (їх зміст досить детально розкрито в літературі⁷) ми все-таки спробуємо проаналізувати, які можливості доказування вони дають для сторони захисту та одночасно з'ясувати: чи достатньо таких гарантій для врівноваження балансу сторін?

Слід відмітити, що більшою мірою такі переваги мають значення на досудових стадіях процесу, де сторони знаходяться в явно нерівних умовах. Основою *favor defensionis* фактично становлять всі елементи презумпції невинуватості. Врахування їх змісту дає підстави для висновку, що такі гарантії дають наступні доказові можливості для захисту. По-перше, він може сформулювати досить ефективну позицію пославшись на правила презумпції невинуватості. Тобто в силу логічної побудови доказування захисту по схемі спростуван-